

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

חגי החודש השביעי – לאדם עם דמנציה

הרב יובל שרלו, הרב אוריאל גנזל, הרב שאול ברוכי

1. הקדמה

תקופת החגים עשויה להיות אתגר גדול לאדם עם דמנציה ולמשפחתו. אומנם העיסוק במצוות החג והמפגש עם בני המשפחה והקהילה עשויים לרומם את המשפחה – ואת האדם עם הדמנציה – לשמחם ולחזקם, כבכל שנה, ולתת כוחות להמשך ההתמודדות בימי החולין – אך הם עלולים גם להציב קשיים, קטנים או גדולים. עצם היציאה מהשגרה עלולה להכביד על אדם עם דמנציה וציפייתה של הסביבה המטפלת לימים מרוממים ומשמחים עלולה להתחלף במפח נפש מעיסוק בטיפול יומיומי ומייגע. האם אדם עם דמנציה חייב לשמוע תקיעת שופר? האם וכמה זמן הוא צריך לשהות בבית כנסת? כיצד הוא מתנהל ביום הכיפורים? האם הוא חייב לשבת בסוכה? כיצד הוא מקיים את מצוות השמחה בחג? ומהי חובתה של הקהילה כלפי אדם עם דמנציה ומשפחתו?

כפי שנבאר, אדם עם דמנציה איננו מחויב במצוות ככל אדם. במוקד הדאגה לו צריכה לעמוד תשומת הלב לטובתו ולצרכיו יחד עם שמירה על אוירת החג וקיום המצוות והמנהגים בהתאם לרמת החיוב שלו. תשומת לב מיוחדת כלפי האדם עם דמנציה וכלפי המטפלים בו צריכה להתקיים בימי החגים מצד הקהילה – בנושאים כגון מקומו של האדם בבית הכנסת ושמחת החג שלו ושל משפחתו.

2. עקרונות מנחים

כפי שכבר הרחבנו במקומות אחרים,¹ ההמלצות וההנחיות המצורפות כאן מתבססות על שלושה עקרונות:

א. רמת התודעה של אדם עם דמנציה הולכת ופוחתת עם התקדמות המחלה, וחיובו של אדם עם דמנציה במצוות תלוי במצבו התודעתי ובהקשר של אותה מצווה. כאשר הוא מודע לכך שהיום ראש השנה, יום כיפור או סוכות ובאופן כללי הוא מודע להלכות ולמנהגים – הוא חייב בהם; וכאשר הוא איננו מודע לכך ואיננו מסוגל לקיים את החובות מכוח עצמו – הוא איננו מחויב בהם.²

ב. גם כאשר אדם עם דמנציה חייב במצווה, אם יש טורח גדול או צער גדול בקיום המצווה – הוא פטור ממנה. אדם עם דמנציה זקוק לסדר יום קבוע ומסודר והרגליו הם עוגן חשוב בהתנהלותו היומיומית. על כן, אם המצוות והמנהגים עלולים לשבש את הסדר בצורה שפוגעת בו – הוא פטור מהם.³ השהות הארוכה בבית הכנסת בראש השנה וביום הכיפורים והיציאה לסוכה בסוכות הן שינוי מהותי בסדרי החיים ועלולות להכביד מאוד על אדם עם דמנציה.

ג. את הסובבים לא צריכה להנחות החובה ההלכתית גרידא. קיום המצוות וההשתייכות לקהילת מקיימיהן היא זכות, ואדם עם דמנציה זכאי להיות חלק מהקהילה ומהמשפחה ולא להיות מודר מהן. לעיתים, הפגישה עם המצוות והמנהגים המוכרים והידועים מיטיבה איתו. יש אפוא לבחון כל מקרה לגופו, ואם קיום ההלכות והמנהגים מיטיב עם האדם, יש לסייע לו לקיים.

¹ ראו במסמך 'חיובו של אדם עם דמנציה בצומות ובמנהגי האבלות של ימי בין המצרים', <https://bit.ly/3Y2lE9q> (עסקנו בכך גם בדף ההנחיות ליום הכיפורים, המצוין להלן).

² ראו בהרחבה שם, הערה 3. מסקנתנו שם היא כי באדם עם דמנציה, מצווה שהוא מבין – הוא חייב לקיימה כפיקח; ומצווה שהוא איננו מבין או שאינו מודע לה – הוא פטור ממנה. ההגדרה המדויקת תלויה במשתנים שונים ובראשם מצבו של האדם ורמת התודעה שלו וכן התודעה והיכולות הנדרשות לקיום כל מצווה ומצווה.

³ ראו בהרחבה שם, הערה 4. מסקנתנו שם היא שבאדם עם דמנציה, כאשר הוא יכול לקיים את המצווה, הוא מחויב בה וקיומה אף עשוי להועיל לו. אך כאשר הוא מבולבל, כאשר יש קושי בתקשורת איתו וכאשר קיום המצווה כרוך בקשיים גדולים – הוא פטור מן המצווה. עוד ביארנו שם שאין ערך מיוחד בהקפדה ובהחמרה מעבר לעיקר הדין, כאשר הרצון להחמיר הוא מצד הסביבה המטפלת ולא מצד האדם עצמו.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

3. ראש השנה

א. אדם עם דמנציה שאיננו מודע למצוות תקיעת שופר, גם כשמזכירים לו, איננו מחויב במצווה. גם אדם שהגעה לבית הכנסת לצורך תקיעת שופר פוגעת בבריאותו או בשלוותו, וזו טרחה גדולה לבוא לתקוע לו בביתו, פטור מתקיעת שופר.⁴ אומנם, איננו יודעים כיצד משפיעה התקיעה על נפש האדם, אילו זיכרונות היא עשויה לעורר בו ואיזו תועלת תצמח לו מהשותפות בתפילה. על כן, אם אפשר, נכון לכוון אדם עם דמנציה להגיע לבית הכנסת בזמן התקיעות וישמע לפחות 30 תקיעות או שיתקעו בעבורו בביתו.

ב. כאשר תוקעים בשופר לאדם עם דמנציה מתקדמת, נכון שיחד איתו ישמע את התקיעות אדם נוסף שעדיין לא קיים את המצווה, והתוקע יברך, אך בשעת הצורך ניתן לתקוע לאדם עם דמנציה מתקדמת לבדו בלי ברכה.⁵

ג. תפילות ראש השנה הן ארוכות, וישנן רמות חיוב שונות בחלקי התפילה השונים. נכון לתכנן מראש – יחד עם האדם עם דמנציה, אם ניתן – כמה זמן הוא ישהה במהלך התפילה, ולפי זה לקבוע באיזה שלב של התפילה כדאי שיגיע. פירוט נוסף ניתן למצוא בהערה.⁶

ד. בהתאם לכך, אנו ממליצים לאדם עם דמנציה שרוצה להגיע לבית הכנסת – שיגיע לקראת "תקיעות דמיושב" (התקיעות שלפני מוסף) וישתתף בתפילה כפי יכולתו, לפני כן או אחרי כן. אם אין קידוש בבית הכנסת, כדאי שהאדם יתפלל שחרית בביתו, יקדש ויאכל – ואחר כך יגיע לבית הכנסת.⁷

ה. אדם עם דמנציה שמבקש להתפלל בבית הכנסת אך מתנהג בצורה שמביישת את עצמו ואת משפחתו, והדבר עלול להפריע למתפללים, על הציבור מוטלת החובה למצוא את הדרך הראויה לשלבו בתפילה עם הציבור. אם ההפרעה גדולה, מוטב שלא יגיע לבית הכנסת.⁸

⁴ בדברינו שם (ראו בהערה הקודמת) הבאנו בין שאר המקורות את דברי ר"מ פיינשטיין (ש"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן קעב), שפטר מתמודד נפש מיציאה מבית החולים לצורך תקיעת שופר, כיוון ששמירה על הבריאות חשובה יותר מכל ממונו – ואדם איננו מחויב להוציא יותר מחומש מנכסיו בעבור קיום מצוות עשה.

⁵ הרמ"א (שולחן ערוך, אורח חיים, תקצו, א) פסק שאין לתקוע בשופר ללא צורך, כיוון שהדבר אסור ביום טוב והותר רק לצורך המצווה. על כן כתב ר"י זילברשטיין בשם ר"ש אלישיב (שיעורי תורה לרופאים, חלק ג, סימן רח, עמ' 481) שאין לתקוע בעבור מי שאין בו דעת כלל; וכן כתבו ר"י רוזנצוויג ור"ש הריס, נפשי בשאלתי: הלכות בריאות הנפש, ירושלים תשפ"ב, עמ' 144. אומנם, הס"ח (שם, ס"ק ב) חלק על הרמ"א והקל וכן כתב הר"ע יוסף בקונטרס הערות, שלא ראינו נוהרים בזה ואין למחות בחוקה (ילקוט יוסף, מועדים, סדר תפילות מוסף בראש השנה, הערה ח). כפי שכתבנו למעלה, אפשר שיש תועלת לאדם עם דמנציה בתקיעה גם אם הוא אינו מחויב בה, ולכן ניתן לדעתנו לסמוך על דעת המקילים ולתקוע. לעניין הברכה, המנהג המקובל הוא שהתוקע מברך אף אם כבר יצא ידי חובה, אך יש נוהגים שהשומע מברך (ראו רמ"א, שולחן ערוך, אורח חיים, תקפה, ב; משנה ברורה שם, ס"ק ה; ילקוט יוסף, מועדים, מהלכות ברכת שופר, סעיף ד). כאשר תוקעים לאדם עם דמנציה מתקדמת שאיננו יכול לברך לעצמו, יש לתקוע בלי ברכה, כיוון שיש ספק אם הוא מחויב במצווה.

⁶ הפיוטים תופסים חלק מרכזי מזמן התפילה. מבחינה הלכתית חשיבותם פחותה, אך מאידך גיסא דווקא בפיוטים יש חוויה מיוחדת שאפשר שתרומם את רוחו של אדם עם דמנציה. השלד המרכזי המחייב בתפילה הוא קריאת שמע ותפילות עמידה בלחש, וחזרת הש"ץ עם אמירת קדושה (ללא הפיוטים). את התקיעות ניתן לשמוע בתוך סדר התפילה, או בתקיעה נפרדת שלא בזמן התפילה. זהו סדר החשיבות של חלקי התפילה בשחרית ובמוסף: (א) תפילת עמידה של שחרית (ללא חזרת הש"ץ); (ב) מ"ברכה" ועד לתפילת עמידה; (ג) תפילת עמידה של מוסף (ללא חזרת הש"ץ); (ד) תקיעות דמיושב; (ה) חזרת הש"ץ של מוסף; (ו) חזרת הש"ץ של שחרית; (ז) קריאת התורה; (ח) פסוקי דזמרה; (ט) שאר התפילה.

⁷ הפוסקים התיירו לקדש ולאכול מעט לפני התקיעות (ראו ש"ת ציצ אליעזר, חלק ו, סימן ז), ולצורך חולה בוודאי יש להקל.

⁸ שולחן ערוך, אורח חיים, צ, ט פסק: "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור". שני דברים נזכרים בהלכה זו – תפילה בבית הכנסת ותפילה עם הציבור – ובשניהם יש מעלה גדולה וחשיבות מרובה, גם אם אין בהם חיוב גמור. לפיכך, נקודת המוצא היא שיש לאפשר לכל יהודי להתפלל בבית הכנסת בציבור, אך יש להתחשב גם בציבור שמגיע לבית הכנסת למילוי אותה חובה (דילמה דומה מצויה בשאלה שנידונה בפוסקים אם להתיר לעיוור להיכנס לבית הכנסת עם כלב נחייה. ר"מ פיינשטיין [ש"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן מה] התייר זאת מפני עוגמת נפשו של העיוור, על אף הפגיעה במתפללים – אך יש שחלקו עליו. ראו ש"ת חלקת יעקב, אורח חיים, סימן לד; ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, סימן קנא, סעיף כה, ובהערה שם בשם אביו הר"ע יוסף). הר"י זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, חלק ג, סימן ריח) הכריע – אחרי שכתב שצריך להיזהר שלא לבייש את החולה – שכאשר שהות החולה בבית כנסת פוגעת בציבור, צריך להוציאו, אף אם זה מצער ומבייש אותו. ר"י זילברשטיין נסמך על תשובת החתם סופר (יורה דעה, סימן ז) אך החתם סופר כתב רק שטוב לו שיתפלל בחדר הסמוך לבית הכנסת ולא כתב שיש להוציאו. שיקול נוסף שציין ר"י זילברשטיין הוא שיש בכך ביזיון לחולה ולמשפחתו, ואם הוא היה ברדעת, היה מסכים שיש להוציאו. אומנם, בש"ת חתם סופר, אורח חיים, חלק א, סימן פג, כתב שלאדם חסר דעת אין בושות. וראו נפשי בשאלתי: הלכות בריאות הנפש, פרק ד, סעיף יג, עמ' 76–77 והערות 16–17; מלבד כל האמור כאן הדגישו המחברים את החובה המוסרית של הציבור לסייע לאנשים מוגבלים ואת העובדה (שהוכחה במחקרים) ששילוב של אדם עם דמנציה בחברה, עד כמה שניתן, מועיל להאט ההידרדרות במצבו. על כן נראה לנו שיש למצוא את

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

ו. אדם עם דמנציה שהיה רגיל לתקוע לציבור בבית הכנסת, ודעתו עדיין צלולה והוא מבקש לתקוע, אך יש חשש סביר שיטעה, נכון למנוע ממנו מלתקוע לציבור. אם יש לו צער גדול, ובעבור הציבור זו רק טרחה מועטה, ראוי לאפשר לו לתקוע לפחות חלק מהתקיעות.⁹

ז. מטפל באדם עם דמנציה שיש לו אפשרות ללכת בראש השנה לתפילה אחת בלבד – ילך לתפילת מוסף כדי לשמוע תקיעות שופר.¹⁰

ח. אדם עם דמנציה שנותר בביתו בראש השנה וביום הכיפורים עשוי לחוש בשינויים בסדר היום שהוא רגיל לו; למשל שהוא איננו הולך למרכז יום, שאין ביקורי משפחה (או להפך, שישנה נוכחות של אורחים יותר מהרגיל); שאין טלוויזיה, מוזיקה וטלפון, ועוד. נכון להיערך לתעסוקה מתאימה וללוות אותו בימים אלה – ולא להותיר אותו בבלבול או בבדידותו.

4. חודש אלול ועשרת ימי תשובה

נהגו ישראל לומר סליחות בימים שלפני ראש השנה (מתחילת החודש או ממוצאי שבת הסמוכה לראש השנה) ובעשרת ימי תשובה, וכן נהגו לתקוע בשופר בחודש אלול בסוף תפילת שחרית.¹¹ כיוון שאלו מנהגים ולא חובה גמורה, אדם עם דמנציה איננו מחויב לטרוח לשם כך מעבר לטרחה הרגילה לצורך תפילה. אם הוא מעונין לומר סליחות או לשמוע תקיעת שופר, יצטרף למניין המתאים על פי סדר היום שלו.¹²

5. יום הכיפורים¹³

(1) צום

א. אדם הנמצא בשלבים הראשונים של דמנציה אינו מוגדר כפטור מן המצוות וזוהי זכות להיות חלק מקהילת הצמים. על כן, אם הוא שוכח את הצום ורוצה לאכול, מוטל על הסובבים אותו להזכיר לו שמדובר ביום צום – בדרך שלא תגרום לו מבוכה.

הדרך לאפשר לאדם עם דמנציה להיות בבית הכנסת, וזוהי זכותו של האדם וחובתו של הציבור – מלבד מקרים שבהם ההפרעה לציבור גדולה מאוד.

⁹ כמו בהערה הקודמת, גם כאן עומדת על הפרק ההכרעה בין כיבוד רצונו של היחיד ושמירה על כבודו ובין כבוד הציבור. גם לשאלת כבודו של האדם עם דמנציה יש שני פנים – כיבוד רצונו להיות בעל תוקע מצד אחד, ושמירה עליו מפני מבוכה שעלולה להיגרם לו מצד שני. אך הדיון כאן שונה מהדיון בהערה הקודמת בשני היבטים. האחד, הזכות להתפלל בבית כנסת היא זכות של כל יחיד ולכן נקודת המוצא היא שהוא מגיע לבית כנסת, אך לא כל מתפלל ראוי להיות בעל תוקע, ומי שאיננו תוקע איננו מאבד זכות בסיסית. השני, בתקיעת שופר, חובת הציבור לשמוע תקיעות ראויות גוברת על הצורך של היחיד וגם טרחת הציבור גוברת. לכן אם ניתן בדרכי נועם לשכנע אותו שלא להיות בעל תוקע, מוטב; ואם לא ניתן לשכנעו ויש בכך הפרעה לציבור, כבודו של הציבור וחובתו לצאת ידי המצווה קודמים לכבודו של היחיד. בהתאם לנסיבות, אפשר לתת לו לתקוע חלק מהתקיעות ובכך יתמלא גם הצורך שלו וגם הצורך של הציבור.

¹⁰ הרדב"ז (ש"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן יג) דן בעניינו של אדם שנמצא בבית הסוהר ויכול לצאת ליום אחד להתפלל בבית הכנסת במניין: האם יחכה ליום הכיפורים או לפורים משום פרסום הנס? תשובתו היא שעל פי הכלל "אין מעבירין על המצוות" לא ימתין אדם זה ויצא לשם המצווה הראשונה שאיננו יכול לקיים בבית הסוהר. בעל חיי אדם (חלק א, כלל סח, סעיף א ונשמת אדם, שם, ס"ק א) חלק עליו בכמה עניינים, ולדעתו יש להעדיף את המצווה החמורה יותר. המשנה ברורה (סימן צ, ס"ק כח) הביא את שתי השיטות ולא הכריע ביניהן. למעשה, בראש השנה גם הרדב"ז מודה שאם האדם איננו יכול לשמוע תקיעת שופר בביתו יצא לתקיעת שופר, שהיא מצווה מהתורה, ולא לתפילת ערבית שהוא יכול להתפלל ביחיד בביתו. מאידך גיסא, ביום הכיפורים, כאשר מטרת היציאה היא השתתפות בתפילה בציבור ואין יתרון לתפילה אחת על חברתה, נכון לנהוג כדעת הרדב"ז ולצאת לתפילה הראשונה.

¹¹ שולחן ערוך, אורח חיים, תקפא, ורמ"א שם.

¹² כיוון שאדם עם דמנציה פטור מאמירת סליחות, לא הארכנו כאן בשאלת זמן אמירת הסליחות. לדעת ר"מ פיינשטיין, (ש"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ב, סימן קה) במקום הצורך ניתן לומר סליחות גם לפני חצות הלילה, אך לדעת הר"ע יוסף (ש"ת יחזה דעת, חלק א, סימן מו) עדיף שלא לומר סליחות מאשר לומר בלילה לפני חצות.

¹³ ראו במסמך 'יום כיפור – חולה ואדם עם דמנציה' (באתר 'צהר עד מאה ועשרים'); שם עסקנו בחולה בכלל ובאדם עם דמנציה בפרט, וראו הרחבות שם בהערות השוליים, שהושמטו כאן.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

ב. במצב ביניים, שבו האדם עדיין איננו במצב של מי שאינו מבחין בדבר אך הוא כבר ברמה של חוסר יכולת לקבל על עצמו את האחריות לאכילתו ולאכילתו – אם הוא מבקש להאכילו, יש להאכילו. אם יש אפשרות להאכילו לשיעורין ואין בכך הקבדה גדולה עליו או על המטפל, עדיף להאכילו באופן זה.¹⁴

ג. אדם עם דמנציה ברמה של ניתוק מהסובבים אותו – אינו חייב כלל בצום. מותר אף להאכילו ככל צרכיו ומותר להאכילו באופן ישיר.

ד. ההגדרה המדויקת של מצבו הרפואי והמנטלי של אדם עם דמנציה היא מורכבת ומשתנה עם הזמן, והגבולות בין המצבים השונים בסעיפים הקודמים אינם חד-משמעיים. לכן מומלץ להתייעץ לפני הצום עם אנשי רפואה רב, על מנת להגדיר את המותר והאסור.

ה. חובת האדם בשאר העינויים ביום הכיפורים, כגון איסור רחיצה ואיסור נעילת הסנדל, קלה מהחובה לצום. כאשר די לאדם עם דמנציה בתזכורת מהסביבה, צריך להזכיר לו ולמנוע ממנו מלעבור על האיסורים. אך כאשר השמירה על האיסורים מכבידה עליו או מבלבלת אותו, ובוודאי כאשר אין הוא מודע לאיסור, יש להניח לו לנהוג כפי שהוא יכול ורוצה.

ו. אדם שאוכל ביום הכיפורים איננו חייב בקידוש, גם לא בשבת, ואינו חייב ב"לחם משנה". אם הוא אוכל לחם, הוא נוטל ידיו כרגיל, על אף איסור הרחיצה. הוא מברך לפני אכילתו, ואם אכל או שתה כשיעור, מברך אחר אכילתו. בברכת המזון מוסיף "יעלה ויבוא"; בשבת מוסיף "רצה"; ובברכה מעין שלוש אומר "וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה". בשתי הברכות, אם שכח להוסיף, איננו חוזר.

(2) תרופות

- א. אדם עם דמנציה שזקוק באופן קבוע לתרופות, כולל תרופות להרגעה, ייקח אותם ביום הכיפורים כמו בחול.
- ב. אם הוא זקוק למים לבליעת התרופה, ישתה פחות מכשיעור, או ישתמש במים מרים שאינם ראויים לשתיה או יערבב את התרופה במים. אם הוא מתקשה בשתיה בצורה כזו ויש צורך ממשי בתרופה, יבלע אותה עם מים כדרכו.
- ג. אם על פי ההוראות הרפואיות צריך לקחת את התרופה יחד עם אוכל והאדם נמצא במצב שהוא מחויב בצום – יאכל פחות מכשיעור, או יצרף כמה אכילות של פחות מכשיעור, כמבואר לעיל. אם לא ניתן לאכול בדרך זו, ההכרעה אם מותר לו לאכול ולקחת תרופה תלויה במידת הצורך שלו בתרופה ויש להתייעץ עם רופא ועם רב.

(3) תפילה

- א. תפילות יום הכיפורים ארוכות, וישנן רמות חיוב שונות בחלקי התפילה השונים, כמפורט בהערה. נכון לתכנון מראש – יחד עם האדם עם דמנציה, אם ניתן – כמה זמן הוא יכול להיות בתפילה, ולפי זה לקבוע אימתי – באיזה שלב של התפילה – כדאי שיגיע.¹⁵

¹⁴ כאשר אדם עם דמנציה מתקשה באכילה לשיעורין, או שנגרמת לו אינוחות גדולה, הוא יכול לאכול כרגיל. אכילה לשיעורין היא אכילה של כמות הפחותה משיעור אכילה בכל פעם, עם הפסקות בין אכילה לאכילה. שיעור האכילה הוא 30 סמ"ק. שיעור השתייה לשיעורין הוא פחות ממלוא לוגמיו. שיעור זה משתנה מאדם לאדם וכיוון שקשה למדוד זאת באדם עם דמנציה, צריך שכמות הנוזלים תהיה פחותה מ-40 סמ"ק. ההפסקה בין אכילה לאכילה או בין שתייה לשתיה צריכה להיות לכתחילה 9 דקות, ועל פי הצורך ניתן גם לקצר את ההפסקה, עד ל-4 דקות; ובשתייה ניתן לקצר גם לדקה. יש עדיפות, על פי היכולת, להסתפק בשתייה ממותקת ומזינה ולהימנע מאכילה. כאשר נערכים לכך נכון, ניתן בשתייה לשיעורין לשתות כמות גדולה שיכולה לספק את צרכי החולה.

¹⁵ זהו סדר החשיבות של חלקי התפילה בשחרית ובמוסף (השוו לעיל הערה 6): (א) תפילת עמידה של שחרית (ללא חזרת הש"ץ); (ב) מ"ברכה" ועד תפילת עמידה; (ג) תפילת עמידה של מוסף (ללא חזרת הש"ץ); (ד) וידוי בחזרת הש"ץ של שחרית; (ה) וידוי בחזרת הש"ץ של מוסף; (ו) חזרת הש"ץ של שחרית; (ז) חזרת הש"ץ של מוסף; (ח) קריאת התורה; (ט) פסוקי דזמרה; (י) שאר התפילה.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

ב. בהתאם לסדר החשיבות המפורט בהערה, אנו מציעים שאדם עם דמנציה שרוצה להגיע לבית הכנסת יגיע בבוקר לקראת "ברכה" וישאר כפי יכולתו ורצונו. ניתן להציע לו להתפלל מנחה בבית ולהגיע לבית הכנסת לתפילת נעילה.

ג. מטפל באדם עם דמנציה שיש לו אפשרות ללכת ביום הכיפורים לתפילה אחת בלבד – ילך לתפילת ערבית בכניסת יום הכיפורים.¹⁶

6. סוכות

א. אדם עם דמנציה שאיננו מודע למצוות ישיבה בסוכה איננו מחויב בה כלל.¹⁷ גם כאשר הוא מודע למצווה, הוא פטור ממנה, ככל חולה הפטור מישיבה בסוכה.¹⁸ אומנם, אפשר שהישיבה בסוכה תיטיב עימו והוא ישמח מהשהייה במסגרת המשפחתית ואף יתעוררו בו זיכרונות משנים קודמות. לכן יש לשקול את חשיבות הישיבה בסוכה גם כאשר הוא פטור מן המצווה.

ב. המטפל באדם עם דמנציה שאוכל מחוץ לסוכה – פטור אף הוא ממצוות ישיבה בסוכה.¹⁹

ג. אדם עם דמנציה פטור משינה בסוכה.²⁰

ד. "ושמחת בחגך" – אדם חייב לשמוח בחג ולשמח את בני ביתו. אדם עם דמנציה הוא חלק מהמשפחה, ויש חובה לשמחו, יותר מבשאר ימות השנה.²¹

ה. בכלל מצוות השמחה נמצאת גם הדאגה לשמחתם של אנשים שקשה להם לשמוח, אף שאינם מבני המשפחה. על כן, חובתם של החברים, השכנים והקהילה לשים לב לצורכיהם של חולים וכן של בני משפחה שטרודים בכל ימות השנה וגם בחג בטיפול בקרוביהם – ולשמח אותם.²²

¹⁶ ראו לעיל הערה 10.

¹⁷ ראו לעיל הערה 2. וראו ר"י זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, חלק ג, סימן רח, עמ' 480). שהוסיף שבסוכה אפשר שהכוונה מעכבת (ראו ביאור הלכה, סימן ס, ד"ה ואין, ומשנה ברורה סימן תרכא ס"ק א) – ולכן מי שאין בו דעת חסר חלק ממעשה המצווה.

¹⁸ "חולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה" (שולחן ערוך, אורח חיים, תרמ, ג), וגם המצטער מהישיבה בסוכה פטור מן הסוכה (שם, סעיף ד) כיוון שהמצווה היא "תשבו – כעין תדורו". הלכה זו היא היסוד למחלוקת ולדיון בפטור מקיום מצוות במקום חולי או טרחה יתרה (ראו לעיל הערה 3), אך אין מי שחולק על כך בנוגע לסוכה. ההגדרה של החולי, על פי השולחן ערוך, היא "אפילו חש בראש או חש בעיניו", כלומר מי שהישיבה בסוכה קשה לו בשל כך (משנה ברורה, שם, ס"ק ט). באדם עם דמנציה, בשלב שעולה שאלה אם הישיבה בסוכה מכבידה עליו, הוא פטור מן הסוכה. לעניין אכילת כזית בלילה הראשון, הרמ"א (שם, סעיף ד) כתב שגם המצטער מחויב באכילת כזית בסוכה בלילה זה, אך זו מחלוקת בין הראשונים והשולחן ערוך (כאן, ובסימן תרלט, ה) סתם דבריו ולא הבחין בין הדברים – ולדעתו המצטער פטור גם בלילה הראשון. הר"ע יוסף (חזון עובדיה, עמ' קכב) כתב שהעיקר כדעת השולחן ערוך וגם המשנה ברורה (סימן תרלט, ס"ק לה) כתב שאף שיש להחמיר ולאכול כזית, יש לחשוש לדעת הפוסקים ואין לברך "לישב בסוכה". לצורך חולה, גם הנוהגים כרמ"א יכולים לסמוך על הדעות המקילות ופוטרת מאכילת כזית (אף בלילה ראשון).

¹⁹ שולחן ערוך, אורח חיים, תרמ, ג-ד (ראו גם בהערה הקודמת) כתב שחולים ומשמשיהם פטורים מסוכה, אך משמשי של המצטער חייבים. המטפל בחולה עוסק במצווה, ולכן הוא פטור ממצוות סוכה, אך כאשר הוא פנוי, או כאשר יש יותר ממטפל אחד, הוא חייב (משנה ברורה, שם, ס"ק י). בהערה הקודמת הבאנו את דעת הרמ"א, שלשיטתו המטפל חייב בלילה ראשון בישיבה בסוכה, אך יש חולקים על כך. זוג שגר לבדו, והאישה עם דמנציה ובעלה רוצה להחמיר על עצמו ולאכול בסוכה – יש לשקול על פי הנסיבות אם אין בהימנעות מהסעודה המשותפת פגיעה במצוות שמחת יום טוב (ראו שערי תשובה, סימן תרלט, ס"ק יג, ומשנה ברורה, שם, ס"ק לה).

²⁰ רבים מקילים בחובת השינה בסוכה אף בריא (ראו רמ"א, שולחן ערוך, אורח חיים, תרלט, ב). אדם עם דמנציה זקוק להרגלים קבועים. שינה במקום אחר מן הרגיל מן הסתם תכביד עליו, ואין להוסיף קושי על קשייו האחרים. לפיכך, אדם עם דמנציה שאיננו מבקש לישון בסוכה, יישן בבית; ואף אם הוא מבקש, מוטב לכוון אותו לשינה נוחה במיטתו ובמקומו הקבועים.

²¹ "חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלווים אליו" (שולחן ערוך, אורח חיים, תקכט, ב). המצווה היא בכל ימי החג וגם בחול המועד (משנה ברורה, שם, ס"ק טז).

²² הרמב"ם (משנה תורה, הלכות יום טוב, פרק ו, הלכה יח) הדגיש את החובה להאכיל את הגר, היתום והאלמנה, כלשון הכתוב (דברים טז, יד), יחד עם שאר העניים האומללים, וכתב שמי שדואג רק לעצמו – "אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו". על כן, חובה מיוחדת ברגל לדאוג להרגשת השמחה אצל מי שזקוק לעזרה.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

ו. נוהגים ללבוש בחול המועד בגדים חגיגיים יותר. נכון להקפיד גם על לבושו של אדם עם דמנציה, אם אין זה מכביד עליו.²³

ז. חיובו של אדם עם דמנציה במצוות ארבעת המינים הוא כמו בשאר מצוות: אם הוא איננו מודע למצווה, הוא לא מחויב בה; ואם קיומה כרוך בטורח גדול בעבורו, הוא פטור ממנה.

אל תהיו לבדכם! מטפל או בן משפחה המתלבט כיצד לנהוג מוזמן לפנות למוקד צהר עד 120 למענה על שאלותיו. הרבנים והעובדים הסוציאליים במוקד יעמדו לרשותכם ויסייעו לכם במשא הטיפול בבן משפחתכם.

²³ **משנה ברורה**, סימן תקל, ס"ק א כתב: "חייב לכבד חול המועד במאכל ובמשתה ובכסות נקיה", ובשער הצינן (שם, ס"ק א) ביאר שהחיוב בחול המועד אינו כחיוב ביום טוב עצמו אלא רק לכבדו יותר מבחול. לאדם עם דמנציה מומלץ ללבוש בכל ימות השנה בגדים נוחים ומתאימים, אך ראוי לשים לב שבימי החג וחול המועד ילבש בגדים מכובדים יותר, אם אין זה מכביד עליו. אם הוא מתעקש ללבוש בגד מסוים, נכון להניח לו.